

بررسی وضعیت نظریه پیش بینی نقض قرارداد در فقه و حقوق مدنی ایران

بهروز مهدی زاده شخملو

گروه حقوق، واحد تسوج، دانشگاه آزاد اسلامی، تسوج، ایران

حسن خانی

گروه حقوق، واحد پیام نور، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین

Print ISSN: 2717- 1469
Online ISSN: 2717 – 1477

ISC.SID.NOORMAGZ.MAGIRAN
GOOGLESCHOLAR.ENSANI
www.jaml.ir

سال ۱۴۰۴، سال ششم، شماره ۲۳،
صفحات ۱۰-۱

چکیده

علی الاصول قرار دادها برای بقاء و دوام تشکیل می شوند. اصل لزوم قراردادهای یکی از بنیادی ترین اصول در تمام نظام های حقوقی محسوب می گردد اما این اصل نیز به مانند دیگر اصول دارای استثنائاتی است. ممکن است رویدادهایی در طول حیات قرارداد رخ دهند و اجرای قرارداد را ناممکن و یا بغایت دشوار سازند و یا اینکه یکی از طرفین قرار داد از تعهدات خود سر باز زنند و قرارداد را نقض نمایند. این مقاله یکی از موضوعات فرض دوم یعنی قابلیت پیش بینی نقض قرارداد و ضمانت اجرای آن را مورد بررسی قرار می دهد و به مطالعه اوصاف و شرایط این موضوع در حقوق ایران و فقه می پردازد. هر چند به نظر می رسد در قدم اول مفهوم "نقض قابل پیش بینی قرارداد" در قواعد عمومی قراردادهای ایران شناخته نیست و به طور صریح برای آن ضمانت اجرایی منظور نشده است ولی بررسی و کنکاش موضوع در نظام های مختلف حقوقی این مزیت را دارد که ما را با شیوه های موثرتر و راهکارهای قوی تر آشنا ساخته و در کل به نتایج همسانی رهنمون می شود.

واژگان کلیدی: نقض قرارداد، ضمانت اجرا، نظام حقوقی، حقوق ایران، فقه

طبقه بندی JEL: فقه – حقوق – جزا و جرم شناسی – حقوق بین الملل – حقوق خصوصی

A study of the status of the theory of anticipatory breach of contract in Iranian jurisprudence and civil law.

Scientific Journal of Modern
Jurisprudence and Law

Print ISSN: 2717- 1469
Online ISSN: 2717 - 1477

Profile in ISC, SID, Noormags,
Magiran, Ensani,
GoogleScholar
www.jaml.ir

Year 2025, Sixth year, Issue 23

Pages 1-10

Behrouz Mehdizadeh
Shokhmloo

Department of Law, Tasuj Branch, Islamic Azad University, Tasuj, Iran

Hassan Khani

Department of Law, Payam Noor Branch, Payam Noor University, Tehran, Iran

Abstract

In principle, contracts are formed for survival and durability. The principle of the necessity of contracts is considered one of the most fundamental principles in all legal systems, but this principle, like other principles, has exceptions. Events may occur during the life of the contract and make the implementation of the contract impossible or extremely difficult, or one of the parties to the contract may refuse to fulfill its obligations and breach the contract. This article examines one of the issues of the second assumption, namely the predictability of the breach of the contract and the guarantee of its execution, and studies the characteristics and conditions of this issue in Iranian law and jurisprudence. Although it seems that at first the concept of "foreseeable breach of contract" is not known in the general rules of Iranian contracts and no executive guarantee is explicitly provided for it, examining and exploring the issue in different legal systems has the advantage of familiarizing us with more effective methods and stronger solutions, and generally leads to similar results.

Keywords: Breach of contract, performance guarantee, legal system, Iranian law, jurisprudence

JEL Classification: Jurisprudence - Law - Criminal and Criminology - International Law - Private Law

مقدمه

پیش‌بینی نقض قرارداد، به‌عنوان نهادی نوظهور در حقوق قراردادهای، امکان آن را برای متعهدله فراهم می‌سازد که در صورت احراز شواهد جدی مبنی بر نقض آتی تعهدات از سوی متعهد، بتواند قبل از فرارسیدن زمان اجرای قرارداد، اقدامات مقتضی از جمله تعلیق یا فسخ قرارداد را انجام دهد. این نظریه که نخستین‌بار در حقوق عرفی به‌ویژه حقوق انگلستان و ایالات متحده آمریکا مطرح شد، رفته‌رفته به نظام‌های حقوقی مختلف از جمله حقوق فرانسه و اسناد بین‌المللی قراردادهای، مانند اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی (یونیدروا) و کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا (CISG)، راه یافته است. هدف اصلی این نظریه پیشگیری از ورود زیان گسترده به طرف متعهدله و حمایت از اعتماد مشروع او به ایفای تعهدات قراردادی است.

با وجود گسترش این نهاد در نظام‌های حقوقی معاصر، در حقوق مدنی ایران به‌طور مستقیم مقرره‌ای تحت عنوان پیش‌بینی نقض قرارداد وجود ندارد و قانون مدنی تنها قواعد کلی راجع به الزام به وفای به عهد، ضمانت اجرای نقض قرارداد و مسئولیت

قراردادی را پیش‌بینی کرده است. از سوی دیگر، فقه امامیه که مبنای اصلی حقوق مدنی ایران به شمار می‌رود، با تأکید بر لزوم پایبندی به قراردادهای و وفاداری به عهد، نسبت به جواز فسخ یا تعلیق تعهد صرفاً بر اساس پیش‌بینی نقض، موضع صریحی اتخاذ نکرده است. این امر باعث شده موضوع قابلیت شناسایی نظریه پیش‌بینی نقض قرارداد در حقوق داخلی محل بحث و تردید باشد و نیاز به واکاوی دقیق منابع فقهی و حقوقی داشته باشد.

این مقاله درصدد است با تبیین مفهوم و مبانی نظریه پیش‌بینی نقض قرارداد و بررسی تحولات آن در حقوق تطبیقی، ظرفیت‌ها و چالش‌های پذیرش آن در نظام حقوقی ایران را مورد ارزیابی قرار دهد. در این راستا، ابتدا مفهوم و ارکان نظریه پیش‌بینی نقض تبیین می‌شود، سپس جایگاه آن در فقه امامیه و قانون مدنی ایران تحلیل می‌گردد و در نهایت، راهکارهایی برای توسعه و پذیرش قواعد حمایتی مشابه در نظام حقوقی کشور ارائه خواهد شد.

۱-۳ بررسی وجود یا عدم وجود حق فسخ در حقوق

ایران

با بررسی متون قانونی ایران ملاحظه می‌شود سه نوع مقرر قانونی در خصوص نقض قرار داد وجود دارد:

نخست: قواعد حاکم بر نقض قرار داد بطور کلی در مواد ۲۱۹ الی ۲۳۰ و ۲۳۵ لی ۲۴۳ قانون مدنی ذکر شده که به موجب این مواد تمامی ضمانت اجراها به مرحله بعد از تحقق نقص واقعی پرداخته و ذکر از ضمانت اجرای پیش بینی نقض و شرایط آن به میان نیامده است. با بررسی مقررات این فصل از قانون مدنی ملاحظه می‌گردد در صورت نقض، بدوا ممتنع الزام و اجبار به ایفاء تعهد می‌شود و در صورت عدم اجرا از سوی متعهد و عدم امکان اجرای قرارداد به وسیله ی شخص ثالث و یا متعهدله، نوبت به فسخ قرارداد می‌رسد.

دوم: علاوه بر قواعد عمومی مذکور، در بابا عقود معین و به طور موردی نیز ضمانت اجراهایی برای نقض تعهد ذکر شده که در برخی موارد از قاعده عمومی پیش گفته عدول شده است. مثلا به موجب ماده ۳۷۹ قانون مدنی «اگر مشتری ملتزم شده باشد که برای ثمن ضامن یا رهن بدهد و عمل به شرط نکند، بایع حق فسخ خواهد داشت؛ و اگر بایع ملتزم شده باشد که برای درک مبیع ضامن بدهد و عمل به شرط نکند،

مشتری حق فسخ دارد». ملاحظه می‌گردد در این ماده از الزام متعهد صرف نظر شده و به محض نقض عهد، برای متعدهاله حق فسخ قائل شده است، ولی همین مقرر قانونی نیز به مرحله بعد از نقض واقعی توجه دارد در نتیجه نمی‌تواند در خصوص پیش بینی نقض مورد استناد قرار گیرد.

نوع سومی از مقررات نیز به بحث نقض تعهد پرداخت اند که بر اساس آنها علاوه بر این که در صورت نقض عهد نیازی به الزام متعهد نیست بلکه در برخی موارد فرا رسیدن موعد نیز ضروری دانسته نشده به دلیل پیش بینی نقض، برای متعهدله حق فسخ در نظر گرفته شده است. در این رابطه می‌توان به ماده ۳۸۰ قانون مدنی راجع به خیار تفلیس اشاره کرد. در برخی مواد نیز با این که امکان مطالبه تضمین قبل از فرا رسیدن موعد اجرای تعهد مورد شناسایی قرار گرفته ولی ضمانت اجرایی برای عدم ارائه تضمین ذکر نشده است.

۳-۲. بررسی امکان یا عدم امکان شناسایی حق در حقوق ایران

در نظام حقوقی ایران قواعد خاصی حاکم است که زیرش هر قاعده جدیدی ناچار باید با محک آنها

اصل لزوم در همه مواردی که بحث تحلیل عقد مطرح می‌گردد به عنوان مانعی در مقابل جعل حق فسخ قرار می‌گیرد و مانعیت آن اختصاص به حق فسخ ناشی از پیش بینی نقص ندارد، به همین دلیل است که، اگر بنا به دلیل وجود حق فسخ، معقول و منطبق با ضوابط حقوقی باشد دیگر نمی‌توان به صرف وجود اصل لزوم، حق فسخ را انکار کرد به عبارت دیگر، اصل لزوم فقط در مواردی قابل استفاده است که دلیل خاصی جعل حق فسخ نکرده باشد.

به عنوان نتیجه می‌توان گفت در حقوق ایران، اصل لزوم به هیچ وجه مانع از جعل خیار و حق فسخ برای مقنن نمی‌شود و به هر دلیل با مصلحت قانون گذار می‌توان در موارد پیش بینی مقض قائل به وجود خیار فسخ گردد.

۳-۲-۲. اصل لزوم الاتباع بودن عقد: اصل لازم الاتباع بودن عقد به معنای لزوم اجرای مفاد عقد و پیروی از مفاد آن است و برعکس اصل لزوم به قابلیت با عدم قابلیت فسخ نمی‌پذیرد بلکه صرف نظر از جایز یا لازم بودن عقد بنیانگر لازم الاتباع بودن آن است. برخی با استناد به آیه «ووفوا بالعقود» اعتقاد دارند که تا زمانی که عقد منحل نشده و باقی است، کلیه تعهدات ناشی

سنجیده شود بطوری که اگر ورود قاعده ای جدید باعث بر هم خوردن نظم حقوقی گردد ناچار باید پذیرفت که آن قاعده نمی‌تواند به عنوان قاعده ای ملی تلقی گردد. در این قسمت موانع پذیرش حق فسخ در حقوق ایران در چهار قسمت مورد بررسی قرار می‌گیرد و سعی می‌کنیم که به این ایرادات پاسخ دهیم.

۱-۲-۳. اصل لزوم: اصل لزوم بیانگر این است که عقود لازم هستند به این معنا که هیچ یک از طرفین نمی‌توانند بدون راضی یا مجوز قانونی آن را منحل کنند (شهیدی، ۱۳۷۵: ۶۱) بنابراین هر گاه در لزوم با جواز عقدی تردید شود اصل، لزوم آن است مگر خلاف آن بادلایلی ثابت گردد. برخی وجود اصل لزوم را یکی از موانع پذیرش حق در یش بینی نقض قرار داد می‌دانند و اعتقاد دارند: «هر قرارداد تا زمانی که به یکی از اسباب قانونی منحل نشده باشد، واجد الزاماتی است که از اراده طرفین ناشی می‌شود در حالیکه یش بینی نقض احتمالی قرار داد به یک طرف امکان می‌دهد قرار داد را بصورت یک جانله منحل سازد در حالی که ناتوانی در اجرای تعهدات محرز و مسلم نبوده و نقض واقعی قرارداد، صورت نگرفته است» (همت کار، ۱۳۸۴: ۷۹). در بررسی این ایراد باید اذعان داشت که

آینده ندارد و مرتکب نقض از پیش شود نمی‌توان به متعده حق فسخ داد و طرفین باید به عقد پایبند باشند (رحیمی ۱۴۱-۱۳۸۴: ۱۴۰).

۳-۲-۳. فرا نرسیدن موعد برخی اعتقاد دارند: «ویژگی حقوق ایران در مبحث ضمانت اجرای قرارداد و برای اینکه متعهد بتواند از ضمانت اجرای عدم عهد قراردادی استفاده کند، آن است که یا باید برای ایفاء تعهد مدت معینی مشخص گردیده و آن مدت منقضی شده و متعهد به تعهد و عمل نکرده باشد و یا اینکه اگر برای ایفاء تعهد مدتی مشخص نشده متعده انجام تعهد را مطالبه کرده باشد مشروط بر اینکه تعیین زمان انجام تعهد در اختیار متعده باشد و متعهد به تعهد و عمل ننماید. در واقع عنصر زمان اجرای تعهد در حقوق ایران از اهمیت برخوردار است و بدون فرارسیدن آن، تقاضای خسارت و یا فسخ قرارداد بعلت پیش بینی نقض احتمالی طرف مقابل وجهی قانونی نداشته و خود سبب مسئولیت خودداری از اجرای تعهد خواهد شد» (صفایی و دیگران، ۱۳۸۴: ۳۵۱) بنظر میرسد قاعده ای که بر اساس آن تا زمان فرارسیدن موعد باید منتظر اجرای تعهد ماند مبتنی بر مورد غالب بوده و شامل موارد

از آن باید اجرا شود خواه عقد لازم باشد خواه جایز (شهبازی، ۱۳۸۵: ۲۴). در تبیین این قاعده ماده ۲۱۹ ق.م.مقرر میدارد: «عقودی که بر طبق قانون واقع شده، بین متعاملین و قائم مقام قانونی آنها لازم الاتباع است...». از لحاظ رابطه این قاعده با عقد، می‌توان آن را از آثار عقد بشمار آورد.

قاعده‌ی دیگری که در همین بخش می‌توان به آن اشاره کرد قاعده لزوم ایفاء عین عهد است که در نظام حقوقی ایران با توجه به قاعده لزوم و ملاک موادی همچون ماده ۲۳۹ قانون مدنی، برخلاف حقوق کشورهای کامن لا، بعنوان قاعده اولیه پذیرفته شده است. به موجب این دو قاعده تازمانی که امکان اجرای تعهد وجود دارد باید به مفاد عقد پایبند بوده و مانع تزلزل عقد شده و برای نیل به این مقصود باید قبل از فسخ قرار داد متعهد الزوم به اجرای قرار داد گردد و در صورتیکه الزام امکان پذیر نشد بعنوان آخرین راهکار می‌توان قائل به وجود حق فسخ شد. از آنجایی که نقض فعلی قرارداد در حقوق ایران به متعده امکان فسخ قرار داد را نمیدهد و ابتدا متعهد باید اجبار شود. به طریقه اولیه اگر یک طرف قبل از اینکه موعد اجرای تعهداتش فرارسد اعلام نماید قصد انجام تعهدات را در

منطقی است که متعهدله با التزام به قرارداد، منتظر فرارسیدن موعد و نقض واقعی آن باشد سپس الزام متعهد را از طریق مراجع قضایی بخواهد؟ بدیهی است که در این وضعیت و حالات مشابه باید به متعهدله اجازه داده شود که قبل از موعد اجرای تعهد قرارداد را فسخ کرده و قرارداد دیگری را جایگزین کند. چراکه عدم انجام این اقدام موجب ورود ضرر به وی خواهد شد در حال آن که قاعده لاضرر آن را نفی می‌کند و یکی از راه‌های دفع ضرر جعل خیار فسخ است.

۳-۲-۴ احتمال بودن نقض

برخی معتقدند: «مهمترین مشخصه نظریه پیش بینی نقض قرارداد، محتمل بودن وقوع نقض است؛ حال آنکه توانایی بالفعل در مورد اجرای تعهداتی که هنوز موعد اجرای آن نرسیده است، مفهومی ندارد، زیرا قرارداد که مظهر اراده متعاقدين است اجرای مفاد عقد را پیش از زمان اجرا لازم نمی‌داند».

(همت کار، ۱۳۸۴: ۷۹-۷۸)

برخی دیگر از حقوق دانان نقض قرارداد قبل از موعد را غیر قابل تصور می‌دانند و اعتقاد دارند قرارداد قبل از زمان اجرا قابلیت نقض ندارد (چشایر و فی

خاصی که به طور متعارف و معقول قبل از فرارسیدن موعد عدم امکان اجرای تعهد مشخص گردد نمی‌شود. مطلب را می‌توان از برخی موارد مسلم نیز استنباط کرد. مثلاً در صورتی که عرفاً اجرای مفاد تعهد در آینده متعذر و غیرممکن گردد حسب مورد عقد منحل یا برای متعهدله حق فسخ [خیار تعذر تسلیم] (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۱: ۱۲۹) ایجاد می‌شود. اعم از اینکه موعد اجرای تعهد فرارسیده باشد یا نه در هر دو صورت اگر اجرای تعهد متعذر گردد، مثل فرار عامل مزارعه و مساقات از محل یا سفر او که در استثناء سفر مانع عودت پیش آید (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۱: ۱۲۹) متعهدله خیار فسخ قرارداد را خواهد داشت. در این مثال‌ها، از آنجایی که موعد اجرای تعهد فرا نرسیده است هنوز نقض بالفعل شروع نشده بلکه با توجه به شرایط حاکم بر موضوع به طور متعارف نقض تعهد قابل پیش بینی است. واقعیت این است که اگر با وجود احتمال معقول نقض تعهد، متعهدله را ملزم به پایبندی به عقد بدانیم باعث ورود ضرر غیر قابل جبران به وی می‌شود، مثلاً اگر شخصی قراردادی با یک رستوران جهت تهیه شام عروسی منعقد نماید ولی تا چند ساعت مانده به موید تسلیم غذا، هنوز مواد اولیه آن تهیه نشده باشد در این حالت آیا عقلانی و

فوت، ۱۹۹۱: ۵۷۰-۵۶۹ به عبارت دیگر تا زمانی که نقض فعلیت پیدا نکرده است نمی‌توان مورد استثناء قرار گرفته و مستندی برای مطالبه ی خسارت قرار گیرد. در بررسی این ایراد باید اذعان داشت، در عسخ موضوع بحث ما، صرف احتمال، دستاویز برهم زدن عقد قرار نمی‌گیرد بلکه احتمالی باعث حق فسخ می‌شود که عقلا به آن ترتیب اثر میدهند و به طور معقول و معیار نوعی، نقض قرارداد در آینده قریب به یقین است.

مضافا اینکه اقدام متعده به فسخ قابل ارزیابی توسط دادگاه یا مرجع دآوری است و در صورتیکه او از حق خود سوءاستفاده نماید و بدون وجود شرایط مقرر، قرارداد را فسخ نماید علاوه بر اینکه مرجع رسیدگی کننده حکم به پرداخت خسارت به نفع متعده نمی‌دهد بلکه ممکن است با اقامه دعوا از جانب متعهد متعده به جبران خسارت ناشی از نقض قرارداد نیز محکوم شود. بنابراین ملاحظه می‌گردد در عمل ایراد فوق الذکر نمیتواند مانع پذیرش حق فسخ گردد.

۴ نتیجه گیری و پیشنهادات

در حقوق ایران حق فسخی با شرایط و آثار مقرر در ماده ۷۲ کنوانسیون بیع بین المللی کالا وجود ندارد و

در آثار فقهی نیز این نوع حق فسخ مورد بحث و بررسی قرار نگرفته است. بنابراین نمیتوان این قاعده را بعنوان یکی از حقوق داخلی ایران معرفی کرد ولی این موضوع مانع از آن نمی‌شود که این حق به عنوان یک خیار فسخ جدید مورد شناسایی مقنن ایران واقع شود (خواه با الحاق به کنوانسیون بیع بین المللی کالا این حق را مورد شناسایی قرار دهد و یا به طور مستقل آن را در قوانین داخلی بپذیرد) چراکه اعمال این قاعده تعارضی با سایر قواعد حقوق داخلی ندارد.

علاوه بر اعمال این قاعده در مناسبات و معاملات بین المللی، در حقوق داخلی، خصوصا در مقررات تجاری (مثل قانون تجارت)، نیز این قاعده می‌تواند مورد استناد قرارگیرد زیرا معاملات تجاری بدلیل اصل سرعت باید دارای قواعدی باشد که با هر گونه احتمال نقض تعهد و مختل شدن روابط تجاری و کندی جریان معاملات مقابله نماید و از طرفی با توجه به اینکه تاجر در روابط معاملی خود دارای عرفی مدون تر و منسجم تر هستند از حیث موضوعی نیز پیش بینی نقض قرارداد برای یک تاجر راحتتر خواهد بود. همچنین مشکلات اثباتی که ممکن است در روابط مدنی بروز پیدا کند در روابط تجاری بدلیل وجود

طالع زارع، علی و لیلا باقری صمع آبادی، ۱۳۹۶، "جایگاه تقصیر در مسئولیت مدنی و مقایسه آن با حقوق کیفری"، کنفرانس ملی رویکردهای نوین علوم انسانی در قرن ۲۱، دانشگاه امام صادق (ع) پردیس خوانسار.

رائی، مسعود و شریفیان، صفرعلی، ۱۳۹۰، "تقصیر در مسئولیت مدنی و عدالت معرفت حقوقی"، مجله تحقیقات حقوقی، ش ۱۴ و ۱۲، انتشارات بیدار.

بادینی، حسن، ۱۳۸۴، فلسفه مسئولیت مدنی، شرکت سهامی انتشار، چاپ اول، تهران.

سیه جمال سینی، ۱۳۹۰، "وحدت مسئولیت قراردادی و غیر قراردادی در حقوق بین المللی و آثار آن"، مجله تحقیقات حقوقی، ش ۱۴ و ۱۲، انتشارات بیدار.

مبینی نژاد، محمدرضا، ۱۳۸۹، "تشکیل قراردادها و تعهدات"، چاپ اول، تهران: انتشارات مجد.

مبینی نژاد، محمدرضا، ۱۳۸۳، "آثار قراردادها و تعهدات"، چاپ دوم، تهران: انتشارات مجد.

صالحی، زهرا و محمدحسین زاده، ۱۳۸۷، "گسترش و آثار تعهدات قراردادی"، چاپ اول، تهران: انتشارات مجد.

مصباح، علی حسین، ۱۳۹۰، "مسئولیت مدنی الزامهای خارج از قرارداد"، چاپ دوم، انتشارات سمت تهران.

مصباح، علی حسین، ۱۳۹۰، "مسئولیت مدنی"، چاپ دوم، تهران: انتشارات سمت.

صفری، حسن و پاکطینت، حسن، ۱۳۸۰، "مسئولیت شهری و قراردادی: نهادها و کارکردها"، فصلنامه حقوق مدنی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

عباسی نیندر، سعید، ۱۳۹۱، "مسئولیت قراردادی"، چاپ اول، تهران: میزان.

قادری، علی، ۱۳۹۱، "بررسی تحلیلی آرای محاکم دادگستری درباره مطالبه خسارت قراردادی و تأخیر تأدیه"، پایان نامه کارشناسی ارشد.

کاتوزیان، ناصر، ۱۳۸۶، "تعیین مصادیق تعهدات"، چاپ اول، تهران: نشر میزان.

عرف های خاص کمتر وجود خواهد داشت بدیهی است این قاعده در صورت پذیرش در حقوق ایران به عنوان قاعده استثنائی قلم داد نمی شود چرا که مبادینتی با قواعد موجود ندارد بلکه در کنار قواعدی مثل قاعده لزوم و اصل لزوم می تواند به کار رود و شیوه تفسیری آن نیز مثل تفسیر سایر قواعد حقوق خصوصی تفسیر موسع خواهد بود نه تفسیر مضیق.

سپاسگزاری

از معاونت محترم پژوهشی به خاطر حمایت حمایت معنوی در اجرای پژوهش حاضر سپاسگزاری می شود.
از آقای دکتر عبدالله عزیزاده به خاطر بازبینی متن مقاله و ارائه نظرهای ساختاری تشکر و قدردانی می شود.
از داوران محترم به خاطر ارائه نظرهای ساختاری و علمی سپاسگزاری می شود.
نگارندگان بر خود لازم می دانند از آقای دکتر محمد رسول آهنگران به خاطر مطالعه متن مقاله حاضر و ارائه نظرهای ارزشمند سپاسگزاری نمایند.

منابع

نوعی، الیاس، ۱۳۹۱، "تکلیف مراقبت و احتیاط در حقوق ایران و انگلستان"، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

کاتوزیان، ناصر، ۱۳۸۹، "نظریه عمومی قراردادها"، چاپ پنجم، تهران: نشر میزان.

کاتوزیان، ناصر، ۱۳۸۷، "ایفاء خارج از قرارداد"، جلد اول، چاپ هشتم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

کاتوزیان، ناصر، ۱۳۸۷، "اعمال حقوق"، چاپ هشتم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری نشر یزدان.

کاتوزیان، ناصر، ۱۳۸۸، "تحول مفهوم تقصیر در حقوق مسئولیت مدنی"، فصل حقوق و علوم سیاسی، دوره ۲۹.

کاتوزیان، ناصر، ۱۳۸۷، "الزام‌های خارج از قرارداد"، جلد اول (قواعد عمومی)، چاپ تهران: انتشارات دانشگاه تهران

امیری قائم مقام، ۱۳۸۵، "حقوق تعهدات"، جلد دوم، چاپ اول: تهران، نشر میزان.

ایرانی، ناصر و محمد روستایی، ۱۳۹۶، خسارت معنوی ناشی از نقض قرارداد در حقوق ایران و انگلستان، نخستین کنگره بین‌المللی حقوق ایران، تهران، مرکز همایش‌های توسعه ایران.

کره‌بندی، فرناز و سیددبیرام خندانی، ۱۳۹۶، مطالعه تطبیقی اثر فعل زیان‌دیده در قانون مسئولیت مدنی ایران و انگلستان، اولین کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین ایران و جهان در مدیریت، اقتصاد و حسابداری و علوم انسانی، شیراز، دانشگاه علمی کاربردی شوشتر